

BOKMÅL

Astrid Brennhagen

Basisbok i norsk

Språk Sjangrer Litteraturhistorie

Ungdomsskole og grunnskole for voksne

Lettleseilig

Arbeid med ord læremidler A/S

Pb. 7085 Vestheiene, 4674 Kristiansand

Tlf.: 38 03 30 02 Faks: 38 03 37 75

E-post: sven@arbeidmedord.no

Internett: www.arbeidmedord.no

Forord

Basisbok på lettnorsk vil gi kunnskaper om språk, sjangrer og litteraturhistorie. Ulike sjangrer og litterære virkemidler presenteres med en kort faktatekst og eksempler. En kort litteraturhistorie gir informasjon om litteraturhistoriske perioder og noen forfattere. Ideer til skriveoppgaver, skriveråd og tips til fordypningsoppgaver finnes også i heftet.

Boka er prøvd ut i grunnskole for voksne og kan brukes både i grunnleggende norsk for språklige minoriteter og i norskfaget. Heftet vil også passe for elever på ungdomstrinnet som følger grunnleggende norsk for språklige minoriteter og for elever som trenger tilpasset undervisning i norskfaget.

Heftet består nesten kun av tekst. I undervisninga må læreren supplere med bilder. Bilder er det enkelt å finne på nettet og i de ordinære lærebøkene. Å skanne bilder og presentere dem for elevene ved hjelp av Power Point fungerer godt. Å henge opp bilder i klasserommet av de forfatterne klassen jobber med, er en hjelp for elevene. Den litteraturhistoriske oversikten kan forstørres og også henges opp på veggen. Denne oversikten er lagd med utgangspunkt i de forfatterne og tekstene grunnskolen ved Skedsmo VO-senter jobber med i skoleåret 2008/2009.

Heftet inneholder få eksempler på tekster i skjønnlitterære sjangrer. Tekster og tekstutdrag som klassen skal lese i løpet av året, må læreren selv finne. Å lage en egen tekstsamling av tekster i ulike sjangrer og fra ulike tidsperioder er en god idé.

Bakerst i heftet finnes et stikkordregister som kan være til god hjelp for å finne fram i boka når den brukes som oppslagsbok. Det er svært viktig at elevene øver opp ferdighetene til å slå opp i og bruke alfabetiske lister.

Innhold

Kilder	side 5
Aviser	side 6
Avissjangerer	side 7
Lederartikkel	side 7
Nyhetsnotis	side 7
Nyhetsartikkel	side 7
Avisreportasje	side 7
Enkét	side 7
Eksempel på enkét	side 8
Intervju	side 9
Eksempel på intervju	side 9
Leserinlegg	side 11
Eksempler på leserinnlegg	side 12
Filmanmeldelse	side 13
Eksempel på filmanmeldelse	side 14
Bokanmeldelse	side 14
Eksempel på bokanmeldelse	side 15
Privatannonser	side 16
Kinoannonser	side 16
Radio- og tv-program	side 16
Tegneserier	side 16
Oppgaver til avis	side 17
Skrivetips	side 19
Gode råd til mappa	side 21
Nyttige nettadresser	side 22
Personlig brev / privat brev	side 22
Eksempler på private brev	side 22
Formelle brev	side 23
Eksempel på formelt brev	side 24
Søknad og CV	side 25
Eksempel på søknad	side 26
Eksempel på CV	side 27
Referat	side 28
Eksempel på møtereferrat	side 29
Rapport	side 30
Eksempel på rapport	side 31
Dagbok	side 31
Eksempel på dagboksnotater	side 32
Selvbiografi	side 32
Biografi	side 33
Eksempel på en biografi	side 34
Artikkel/faktatekst	side 35
Eksempel på artikkel/faktatekst	side 36

Fortelling	side 37
Den vesle røde høna	side 37
De tre bukkene Bruse	side 38
Froskene som datt ned i melken	side 40
Jeg-forteller og tredjepersons-forteller	side 41
Innledning, midtdel og avslutning	side 41
Folkeeventyr	side 42
Hva er et ordtak?	side 43
Skuespill/drama	side 45
Novelle	side 46
Faren	side 47
Roman	side 49
Dikt/lyrikk/poesi	side 49
Litterære virkemidler	side 49
Forskjellige typer dikt	side 54
Skriveråd	side 55
Lyrikk. Oppgave	side 55
Oversikt over sjangrer	side 57
Litteraturhistorie	side 60
Urnordisk og norrøn tid	side 60
Dansketida	side 61
Romantikken	side 62
Nasjonalromantikken	side 63
Realismen/naturalismen	side 65
Språk	side 68
Hvor stammer det norske språket fra?	side 69
Ivar Aasen – nynorskens far	side 69
Knud Knudsen	side 70
Oppgave om et forfatterskap	side 71
Oppgave om et språklig tema	side 73
Oppgave om et litterært tema	side 74
Litteraturhistorie – oversikt	side 75
Stikkordregister	side 78

Kilder

Kilder er steder der du kan hente informasjon. Kilder kan for eksempel være leksikon, ordbøker, fagbøker, aviser, blader, Internett eller personer med kunnskaper om et fag.

Noen kilder kan du stole på. Det er *pålitelige kilder*. Eksempler på kilder du kan stole på, er leksikon og ordbøker. Bøker kan du vanligvis stole på fordi et forlag har godkjent det som står der.

Noen kilder kan du ikke stole på. Det er *upålitelige kilder*. På Internett finner du både pålitelige og upålitelige kilder. Usaklige tekster som vil overbevise eller påvirke deg, kan være upålitelige kilder. Du må sjekke hvem som har skrevet teksten og vurdere om du kan stole på kilden. Sjekk hvem som eier internettsiden. Kilder fra offentlige institusjoner er tryggere enn private nettstedet. Se på datoen på nettsiden.

Hvis internettsiden er gammel, kan informasjonen være upålitelig.

Når du skriver oppgaver, må du alltid oppgi kildene du bruker. Lag en kildeliste til slutt i oppgaven din. Ta med alt du har brukt: bøker, avisartikler, internettside eller personer.

Kildehenvisninger

Når du bruker trykte kilder, skriver du opp navn på forfatteren, tittel på boka, forlag, utgivelsessted og utgivelsesår.

Eksempel: Egner, Thorbjørn: Folk og røvere i Kardemomme by, J.W. Cappelens forlag, Oslo 1980

Når du bruker elektroniske kilder, skriver du opp internettdressen og utgivelsesdato.

Eksempel: http://no.wikipedia.org/wiki/Fridtjof_Nansen 08.09.2008

Å *sitere* betyr å gjengi ordrett fra bøker eller personer. Når du siterer fra bøker eller personer, må du alltid skrive opp kilden.

Eksempel: I boka *Ser hodet mitt stort ut i denne?* skriver forfatteren Randa Abdel-Fattah: "Fulltidsbrukere er det mine muslimske venner og jeg kaller jenter som går med hijab bestandig."

VIRKEMIDDEL	TITTEL PÅ DIKTET	EKSEMPLER
gjentakelse		
kontrast		
sammenlikning		
metafor		
besjeling		
linjedeling		
rim og rytme		

Oversikt over sjangrer

Skjønnlitterære sjangrer

Lyrikk, dikt, poesi

- Lyrikk, dikt, poesi er korte tekster der forfatteren sier mye med få ord.
- Dikt som har fast rim og rytme, sier vi er skrevet i bunden form.
- Dikt som er uten rim og har en friere form, sier vi er skrevet i ubunden form.

Fortelling

- Fortellingen har fra gammel tid blitt fortalt muntlig.
- En fortelling kan i dag være både muntlig og skriftlig.

Folkeeventyr

- Folkeeventyrene har ukjent forfatter og har overlevd ved å bli fortalt fra generasjon til generasjon.
- Handlingen foregår i ubestemt tid og på et ubestemt sted.
- Folkeeventyrene har få personer og enkel handling.

Kunsteventyr

- Eventyr som er skrevet av en forfatter, kalles kunsteventyr.

Novelle

- Ei novelle er en kort fortelling med enkel handling som foregår over kort tid.
- Få personer er med.
- Ei novelle bygger seg opp mot et høydepunkt.

Roman

- En roman er en lang fortelling der det kan være flere handlinger.
- Som regel er mange personer med.
- Personer og miljøer blir ofte beskrevet detaljert.

Saktekster/sakprosa/faglitteratur

Biografi og selvbiografi

- En biografi er en tekst om en persons liv. Hvis forfatteren skriver om sitt eget liv, er det en selvbiografi.

Artikkel

- En artikkel gir informasjon om en sak eller et emne.
- En artikkel er saklig og objektiv.

Nyhetsartikkel

- En nyhetsartikkel forteller om en aktuell nyhet.

Nyhetsnotis

- En nyhetsnotis er en kort melding om en sak.

Reportasje

- En reportasje er et referat fra en hendelse der forfatteren selv var til stede.

Rapport

- En rapport er en melding om det du har vært med på og sett.
- Du må få med de viktigste fakta.

Intervju

- Intervjuene kan deles inn i to grupper: portrettintervju og intervju om en sak.
- Et intervju har innledning, selve intervjuet og en avsluttende del.

Enkét

- Enkét er en rundspørring
- Flere intervjuobjekter får samme spørsmål, og svarene blir presentert med bilde av intervjuobjektene.

Sammendrag eller referat

- Et sammendrag eller et referat er en forkortet gjengivelse av noe andre har sagt eller skrevet.
- Det kan være et referat fra et møte.
- Et annet eksempel er et sammendrag av tekst, en bok eller en film.
- I et sammendrag eller i et referat står det om det viktigste, ikke om detaljer.

Møtereferat

- Et møtereferat er et kort sammendrag av et formelt møte.

Leserinlegg/leserbrev

- Et leserinnlegg er en persons mening om en sak.
- Leserinnlegg finner vi aviser.

Bokanmeldelse og filmanmeldelse

- I en bokanmeldelse eller en filmanmeldelse er et sammendrag av innholdet, opplysninger om budskapet og anmelderens mening viktig.

Formelt brev

- Et formelt brev skriver du til noen for å oppnå noe, for eksempel jobb eller skoleplass.

Søknad

- En søknad om stilling må inneholde opplysninger om den som søker.
- CV må legges med.
- Søknad er et formelt brev.

CV (Curriculum vitae)

- CV er oversikt over hva en person har av utdanning, arbeidserfaring og interesser.
- Personopplysninger må også være med.

Andre sjangrer

Noen sjangrer er vanskelig å plassere under skjønnlitteratur eller saklitteratur.

Personlig brev

- Personlig brev er et brev til en du kjenner.
- I et personlig brev skriver du om hva du vil.

Dagbok

- Dagbok er personlige notater.
- Du bestemmer selv hva du skriver om, om ting som har skjedd, om tanker og følelser.

Litteraturhistorie

Urnordisk tid og norrøn tid

Urnordisk tid var fra 200–500 e.Kr. Urnordisk var likt over hele Skandinavia. Folk skrev runer. Runer er et lydalfabet. Hvert tegn står for en lyd. Hver rune har et navn. (Tegnet for t heter *tyr*). De eldste runeinnskriftene er 2000 år gamle.

På denne tida var ikke nordmennene kristne, men trodde på guder og gudinner som Tor, Odin, Frøya og Balder.

Vikingtida var fra 700–1300 e.Kr. Vikingene reiste til mange land og fikk med seg varer og nye skikker hjem. Kristendommen kom til Norge. Vi fikk det latinske alfabetet på 1000-tallet. (Latin var det språket folk snakket i Europa på den tida Jesus ble født og en lang stund etterpå.)

Svensker, dansker og nordmenn dro ut på lange sjøreiser. Vikingene kom i skip og drepte folk, stjal verdisaker, ødela kirker og tok folk som slaver. Men vikingene var ikke bare mordere og røvere. Vikingene var også flinke bønder, skipsbyggere, håndverkere, sjømenn og handelsfolk.

Ved slaget på Stiklestad i Trøndelag i 1030 knuste Olav Haraldsson (Olav den hellige) og mennene hans de gamle gudebildene. Mange som ikke vil bli kristne, ble drept. Kongen ble selv drept i dette slaget.

Norrøn litteratur

Norrøn litteratur er norsk og islandsk litteratur fra ca. 700 til 1300. Norrøn litteratur deles inn i *kvad* (gudedikt og heltedikt, leveregler) og *sagaer* (slektshistorier og kongesagaer). Mange av forfatterne er ukjente. Språket er norrønt.

Edda-diktningen

Den eldre Edda ble skrevet av ukjente forfattere på Island på 1200-tallet (gudedikt og heltedikt). *Den yngre Edda* er skrevet av islendingen *Snorre Sturlason* på 1200-tallet. Boka er om den gamle gudelæren og om kunsten å dikte.

Håvamål

Håvamål (= den høyes tale, Odins tale) er et gudedikt i *Den eldre Edda*. Odin er vikingenes krigsgud.

Her kommer et utdrag fra Håvamål:

1
Åpner du døra
til ukjent hus,
skal du være varsom,
skal du være vaksom,
for uvisst er å vite
om uvenner
alt sitter benket der inne.

3
Eld trenger han
som inn er kommet,
og kald om kne;
mat og klær
kan mannen trenge,
som kommer fra ferd over fjell.

11
Bedre bør
å bære har ingen
enn mye mannevett;
verre niste
på vegen har ingen
enn den som har drukket for mye.

17
Tosken måper
og mumler dumt,
der han sitter som gjest i gilde;
straks han får den første slurken,
er det ute med vettet.

23
Uklok mann
ligger alltid våken
og tenker på mange ting;
da er han trøtt
når dagen kommer,
alt er i ulag som før.

68
Eld er best
for menneskebarn
og syn av sol,
helsen sin,
får en ha den bare,
og leve uten lyte.

Oppgave:

Skriv ned leveregler som diktet forteller om. På hvilken måte er disse levereglene aktuelle i dag?

Dansketida 1380–1814

Svartedauden, en dødelig, smittsom sykdom, kom til Norge i 1349. Svartedauden tok livet av mange. Mange av dem som kunne skrive, døde, og i de neste århundrene ble det nesten ikke skrevet noe i Norge. Økonomien i Norge ble svak, og det var kaos i landet. Norge kom i union med Danmark. Dansk var skriftspråk. Folk i Norge snakket ikke dansk, men sin egen dialekt.

Folkediktning

Folkediktningen vokste fram. Folk fortalte eventyr og sagn og sang folkeviser når de var sammen. *Folkediktningen* gikk videre fra generasjon til generasjon. Folkediktning er eventyr, sagn og viser som har ukjent forfatter, og som har blitt fortalt fra generasjon til generasjon. Folkeeventyr har ukjent forfatter. *Folkeeventyr* har ubestemt tid ("Det var en gang"). Handlingen foregår på et ubestemt sted. Folkeeventyr har få personer og enkel handling. Uvirkelige og overnaturlige ting er vanlig, for eksempel at dyrene kan snakke.

Folkeeventyr har kontraster (slemme–snille, stygge–pene). Tallet 3 og 7 brukes ofte. Det gode/snille vinner. Det onde/dumme taper.

Et *sagn* er en fortelling som bygger på noe som virkelig har hendt en gang. Vi får vite når handlingen foregikk. Vi får vite hvor det hendte. Vi får vite hvem (ofte personer med navn) som var med. "Jostedalsrypa" er et eksempel på et sagn.

Asbjørnsen (1812–1855) og *Moe* (1813–1882) samlet inn og skrev ned den gamle folkediktningen på 1800-tallet.

Romantikken (1800–1830)

I denne perioden var det motsetninger mellom bønder og embetsmenn (menn som har høyere stilling i staten: prester, advokater, kongens hjelpere). I 1814 fikk Norge egen grunnlov, men kom i union med Sverige. I 1818 ble Karl Johan konge i Sverige og i Norge. I 1825 begynte den første utvandringen til Amerika.

Forfatterne skrev om drøm og lengsel. I byene var det dansk språk og kultur. På bygdene var det bondekultur med eventyr, viser og sagn.

Henrik Wergeland (1808–1845)

Henrik Wergeland var Norges-elsker og tilhørte den gruppa som kalte seg patriotene. Henrik Wergeland tilhørte perioden vi kaller romantikken. Dikterne i romantikken var opptatte av å skrive om drømmer, følelser, lengsler og fantasier. Avstandsforelskelse og uoppnåelig kjærlighet skrev Wergeland mye om. Wergeland skrev også mye om naturen. Han skrev i mange sjangrer, men det er diktene han er mest kjent for.

Wergeland kjempet mot undertrykking og sosial urettferdighet. Han kjempet for de svake. Han jobbet for å fjerne paragrafen i Grunnloven som sa at jøder ikke kunne komme inn i Norge. Han blir kalt "17. mai-feiringens far".

Patriotene og intelligenspartiet

Embetsmennene hadde i flere år styrt Norge. I 1830-årene fikk bøndene større makt fordi flere bondepolitikere kom inn på Stortinget. Mange mente at Norge måtte få sin egen litteratur og sitt eget språk. Det var to forskjellige grupper, den ene gruppa støttet bøndene, og den andre støttet embetsmennene.

Patriotene (patriot = fedrelandsvenn) ønsket å skape en selvstendig norsk kultur og bygge videre på de gamle bondetradisjonene. De mente at nordmennene selv skulle skape norsk språk og kultur.

Intelligenspartiet (danomanene) mente at kulturlivet i Norge måtte bygge videre på kulturarven Norge hadde sammen med Danmark. Dette partiet ville at embetsmennene skulle fortsette å ha sine særrettigheter.

Johan Sebastian Welhaven (1807–1873)

J.S.Welhaven tilhørte Intelligenspartiet (danomanene). Welhaven skrev lyrikk. Han skrev om det vakre. Han var forelsket i Camilla (Henrik Wergelands søster).

Camilla Collett (1813–1895)

Camilla var den yngste av fem søsken i Wergeland-familien. Camilla var søsteren til Henrik Wergeland. Henrik Wergeland og Johan Sebastian Welhaven var uvenner. Welhaven og Camilla var forelsket i hverandre. Dette kjærlighetsforholdet ble for slitsomt fordi Camilla var forelsket i erkefienden. På denne tiden var målet med en kvinnes liv å bli godt gift. Ei ung jente skulle leve for mann og sine barn og tenke på familien. Hun skulle undertrykke sine følelser. Dette ville ikke Camilla godta. I 1841 giftet Camilla seg med juristen Peter Jonas Collett. Han oppmuntret Camilla til å skrive og ga henne tro på seg selv. Etter ti års ekteskap døde mannen, og Camilla satt igjen med fire barn. Camilla bestemte seg for å leve av å skrive. Hun reiste mye rundt i utlandet. Hennes første roman het Amtmandens døtre (1885). Romanen handler om fire døtre som blir tvunget inn i ulykkelige ekteskap. Foreldrene tvinger dem til å gifte seg med menn de ikke elsker. Det eneste som betyr noe, er at mannen kan forsørge dem. Romanens budskap sjokkerte folk, og mange kritiserte Camilla. Men mange beundret henne også.

Nasjonalromantikken (1830–1870)

Selv om Norge kom i union med Sverige, ble Grunnloven beholdt. Grunnloven fra 1814 var viktig for den norske selvfølelsen og selvstendigheten.

I 1848 startet Marcus Thrane den første norske arbeiderforening. Den industrielle revolusjonen kom til Norge. Det ble klassekamp, og tankene til Karl Marx ble viktige.

Ivar Aasen skapte nynorsk, det nye språket som skulle bygge på dialektene i bygdene.

Knud Knudsen ble kalt bokmålets far. Han mente at det nye språket skulle bygge på språket overklassen i byene snakket.

Bjørnstjerne Bjørnson og Camilla Collett var viktige forfattere.